

LA TRADUCCIÓ DE CLÀSSICS MEDIEVALS: LOCUCIONS VERBALS I COL·LOCACIONS EN EL *CURIAL E GÜELFA*¹

1. INTRODUCCIÓ

En la societat actual, una de les millors maneres de donar a conèixer una llengua i la seua cultura —i encara més en l'àmbit internacional— és la traducció. La tasca traductològica té com a objectiu primordial posar en contacte dues cultures, dues formes de veure el món diferents que comparteixen l'interès per intercanviar pensaments i experiències. Les traduccions posen autors abans desconeguts —o coneguts amb dificultats— a l'abast de la comunitat lingüística receptora en la seua pròpia llengua, i així trenquen les possibles barreres causades per qüestions de llunyania física, geogràfica, temporal i lingüística. Per tant, la traducció pot considerar-se un indicador i un agent de la normalització lingüística, cultural, literària i científica d'una llengua (Martines 1997, Fuster 2006a).

2. LA TRADUCCIÓ DE CLÀSSICS MEDIEVALS

En les últimes dècades, els estudis literaris medievals han experimentat un important apogeu que ha derivat en la realització d'un gran nombre de treballs i investigacions relacionats amb aquesta disciplina. Encara que en l'àmbit de la literatura catalana medieval, autors i obres clàssiques com ara Ausiàs March,

1. Aquesta tasca s'emmarca dins el Projecte «DIGICOTRACAM», Ref. PROMETEO-2009-042, de la Generalitat Valenciana (per a Grups de Recerca en I+D d'Excel·lència), del Projecte FFI2009-13065 (subprograma FILO) del Ministeri de Ciència i Innovació d'Espanya, del projecte de recerca per a la «Promoció exterior de la llengua, la literatura i la cultura valenciana a través de diferents programes d'actuacions» [IVITRA-UA/Acadèmia Valenciana de la Llengua (ACADEMIAVALENCIANA2-05N)], i del Grup de Recerca Traducció de Clàssics Valencians a Llengües Europees: Estudis Lingüístics, Literaris i Traductològics Comparats (VIGROB-125, UA). A més, també se situa, quant a la metodologia, a l'empara de la «Xarxa d'Excel·lència Europea "Translation, Multilingualism, Information and Communication Technologies, and Transference of Knowledge" (TRAMICTEK)» [UE-6FP-IST/NG-NoE/STREP-2004-64988 [fins a 31/12/2008], UE-6FP-IST/NG-NoE-STREP-2002-UE, MEC- HUM2004-22980-E, GV- IIACDI/2004/8, UA-ACPE2-01, UA- ACPE4-01].

Ramon Llull, *Tirant lo Blanch*, *Curial e Güelfa*, Ramon Muntaner, etc., han estat traduïts al llarg dels segles a diverses llengües estrangeres (alemany, anglès, francès, italià, esperanto, hongarès, llatí, rus, txec, etc.), en l'actualitat són també objecte de noves traduccions. Així mateix, són objecte d'especial atenció per part dels traductors i dels teòrics de la traducció els elements que condicionen el procés traductològic d'obres de la literatura medieval, ja que tenen una influència decisiva tant en el procés de traducció, com en el seu resultat i en la recepció que se'n fa. Alguns d'aquests elements són —entre altres— les circumstàncies culturals, lingüístiques, literàries, cronològiques i sociolingüístiques inherents a un text medieval (Fuster 2006b).

En l'actualitat, hi ha un interès creixent per les traduccions dels nostres clàssics, i aquest interès també es deu, en gran part, al fet que l'anàlisi de les traduccions de què ha estat objecte una obra ens pot proporcionar dades molt interessants tant des del punt de vista literari com lingüístic, i a més pot contribuir a entendre millor l'original. Mostra d'això és el fet que en l'actualitat molts investigadors i traductors centren la seua activitat en aquest àmbit. Investigadors com per exemple Ferran Robles i Sabater (2005) han fet recopilacions de les traduccions, en aquest cas concret alemanyes, d'obres de la literatura catalana. I no només és el cas d'investigadors i traductors individuals, també hi ha iniciatives conjuntes que se'n ocupen. Projectes com ara IVITRA (Institut Virtual Internacional de Traducció) tenen com a objectiu traduir i posar a la disposició d'estudiosos i del públic en general obres literàries o de recerca considerades clàssiques o referents culturals de qualsevol època, de qualsevol gènere i llengua, mitjançant la realització per part d'especialistes de traduccions rigorosament fidels, d'estudis i edicions de les traduccions que hi haguin d'una obra, d'estudis filològics a l'entorn de les traduccions i de contextualitzacions multimèdia de les versions originals i de les traduccions.²

Tota obra literària pertany a un moment històric i cultural determinat, moment que la condiona i que pot ser diferent del de la seua traducció. En aquest sentit, el traductor ha de fer una tasca cultural que intentarà posar en contacte dues circumstàncies històriques distintes, allunyades cronològicament, i també dos estats de llengua diferents —el del text original no és igual que el del text traduït— (Alvar 1999: 136). Per tant, una de les principals dificultats a les quals s'enfronta tot traductor d'obres medievals se centra en la llengua de l'original, en el canvi semàntic i de visió del món que s'ha produït. La llengua evoluciona al llarg del temps, i les paraules adquireixen o perden connotacions i matisos que poden resultar rellevants per a la comprensió del text. Moltes paraules que apareixen en un text medieval no signifiquen el mateix en l'actualitat que en el mo-

2. Ivitra (Institut Virtual Internacional de Traducció) és un projecte institucional de la Universitat d'Alacant dirigit pel Dr. Vicent Martines i Peres, l'objectiu del qual és l'estudi i l'anàlisi filològica de la literatura en versions multilingües. Es pot trobar més informació sobre el projecte IVITRA en la pàgina web <http://www.ivitra.ua.es>.

ment en què es va escriure, perquè «cap forma semàntica és atemporal i el seu significat està incrustat en un temps històric específic» (Rubio Tovar 1999: 51).

Si la traducció ja és en si mateixa una activitat complicada, traduir textos antics comporta una dificultat afegida, ja que el traductor no sols ha de traslladar a una altra llengua els codis lingüístics, sinó que també ha de reconstruir uns codis culturals que són pràcticament desconeguts per al lector actual, i més encara per a un lector actual estranger (Fidalgo 1999: 51-52). Així, la llengua de l'Edat Mitjana és un reflex de la seua cultura, de la seua manera de veure i sentir el món, per la qual cosa el traductor intentarà no sols traslladar les paraules de l'original sinó també captar i transmetre l'ambient històric, cultural i social del text, per així poder oferir als seus lectors «una lectura comprensible i fidel a la intenció de l'autor» (Riquer 1999: 103).

Un text literari no conté sols històries o frases, sinó que conté la imatge que vol donar l'autor del món o d'allò que hi vol expressar. Per aquest motiu, el traductor ha d'estudiar i analitzar exhaustivament el text literari original a fi de poder transmetre de manera fefaent no sols el lèxic, sinó també, i molt important, la conceptualització de l'experiència del seu autor que es manifesta en el lèxic i que pot ser diferent de l'actual a causa de l'evolució que se n'ha produït en el vector cronològic. És evident que com major siga la distància cronològica entre un text i la seua traducció, més complexa és l'activitat de traduir. El fet que tot tinga un context històric propi causa que augmenten les dificultats traductològiques, no sols pel que fa a elements lingüístics sinó també culturals. La distància temporal existent transforma la llengua i la significació dels seus termes, fet que ocasiona problemes de comprensió de la realitat lingüística i extralingüística a la qual fa referència l'original. Cada nova traducció actualitza l'obra original i l'apropa als seus possibles lectors, al temps en què és considerada un fruit del seu propi moment històric.

Quan analitzem els aspectes significatius dels textos literaris, no podem obviar el concepte d'estilística, concepte que fa referència, per una banda, a l'estilística lingüística i, per l'altra, a l'estilística literària, que estudia els trets que caracteritzen una obra literària, un autor, un gènere o una època determinada (Alcaraz 1998). En el cas de la traducció de textos antics, és important no oblidar els aspectes que estudia l'estilística literària. Aquests aspectes es poden aplicar a l'hora de fer noves traduccions d'aquests textos antics, necessàries a causa de l'allunyament cronològic existent entre original i traducció a fi d'adaptar la seua forma a altres realitats culturals i a gustos retòrics i estilístics diferents.

3. DICOTOMIES BÀSIQUES EN LA TRADUCCIÓ DE TEXTOS ANTICS

Les estratègies de traducció poden ser molt diverses, i resultaran adequades o no en funció de la finalitat que es plantege el traductor i de les caracte-

rístiques del text. Per tant, a l'hora d'iniciar una traducció d'un text és convenient tenir present la relació que hi haurà entre autor i lector. En el cas dels textos medievals, saltar la barrera cronològica entre l'original i la seua traducció contemporània suposa tot un repte, i els criteris o les posicions adoptats pels traductors són múltiples, encara que es poden emmarcar en dos grans corrents: la modernització i l'arcaïtzació del text traduït.

Entenem per arcaïtzació el fet de reflectir en la traducció que l'original és un text del passat, per la qual cosa el traductor incorpora a la llengua del TM elements arcaïtzants. Al contrari, els partidaris de la modernització del text afirmen que el text ja mostra per ell mateix que és una obra del passat, ja que presenta una sèrie d'elements com dates, referències històriques, costums, etc., que ajuden el lector a situar-lo cronològicament sense que hi haja necessitat de la intervenció del traductor (Fuster 2006c).

Així, podem distingir dos tipus de traducció relacionats amb la tendència cap a l'arcaïtzació o la modernització. D'una banda, la traducció centrífuga o comunicativa, que intenta apropar, en la mesura del possible, l'obra original a la llengua del lector i, per tant, donarà com a fruit un text de caràcter més divulgatiu i destinat a un públic més general. Aquest tipus de traducció sol tenir una finalitat pedagògica i disseminadora. De l'altra, la traducció centrípeta o filològica, que es caracteritza per la seua fidelitat a l'original, sense que açò vaja en detriment de la seua qualitat literària, i també pel fet que en una gran majoria dels casos va acompanyada de notes i comentaris de tipus filològic, històric o cultural, en els quals el traductor justifica les seues eleccions i intenta explicar i fer entendre al lector els esdeveniments de l'època, les referències literàries i lingüístiques presents a l'original (Fuster 2006b).

3. FRASEOLOGIA DEL *CURIAL E GÜELFA*

La literatura ens ofereix tot un univers en el qual podem «fer servir» els registres i els nivells lingüístics més diversos. L'estudi del llenguatge literari d'un autor pot ser ben útil des del punt de vista de la semàntica i la història del lèxic i pot contribuir a reformular definicions o accepcions (lexicologia i lexicografia). Albert Hauf (1983) va ser un dels primers a fixar-se en la necessitat de conèixer al detall els elements —unitats lèxiques bàsiques, els mots— que componen el text d'un autor, en el seu cas, d'Ausiàs March.

Curial e Güelfa —veritable joia de la literatura europea tardomedieval i, concretament, de la narrativa catalana— és una novel·la cavalleresca que té una considerable vàlua històrica, ja que és una obra que recull diverses i heterogènies facetes de la literatura del temps en el qual va ser escrita, al llarg del segle xv, i és considerada un dels clàssics de la literatura en català. Es caracteritza pel seu realisme, el seu rerefons històric, la tendència a l'humorisme i a la paròdia,

l'alternança del llenguatge culte i popular, etc. És una obra en la qual predomina el component sentimental i en la qual es troben influències —tant literàries com lingüístiques— franceses, italianes, castellanques, dels clàssics, etc.

Anfós Par (1928: 9), autor d'un important estudi sobre la llengua i l'estil del *Curial e Güelfa*, definia amb les següents paraules la gran vàlua lingüística d'aquesta obra:

«l'obra qui s'acosta més a lo que sembla anava a ésser l'ortografia normal catalana, cosa comprensible, si's fa esment en la època en que fou escrita y en lo acienciat que mostra ésser son autor».

Així mateix, Par reconeix que, malgrat els barbarismes, gallicismes i castellanismes corrents en aquella època i que l'autor no pot evitar reproduir, s'hi aconsegueixen sovint una nitidesa d'expressió i una terminologia dignes dels seus antecessors. Per aquest motiu, considera que té l'honor de ser «lo darrer clàssich català». Efectivament, i així ho reconeix Antoni Ferrando (1980: 101), no hi ha dubte que a aquesta obra se li pot atribuir una coherència i una unitat lingüística excepcionals, tant en l'àmbit ortogràfic com en el lèxic o morfosintàctic.

L'allunyament cronològic entre dos moments històrics concrets, en aquest cas entre l'època medieval de les lletres en català i l'actualitat, afavoreix l'aparició de diferències retòriques en la llengua literària, per la qual cosa determinats originals —en aquest cas el *Curial e Güelfa*— són objecte de diverses edicions o traduccions a fi d'adaptar-ne la forma a la realitat cultural i als gustos estilístics o retòrics del moment de la seua publicació. Per tant, l'anàlisi i l'acarament de traduccions contemporànies d'obres clàssiques de la nostra literatura ens poden oferir un interessant corpus poliglota i, així mateix, fan possible l'estudi exhaustiu del lèxic d'un autor, de la seua fixació gràfica i de la seua càrrega semàntica, per mitjà del seu contrast amb el lèxic d'altres autors o traductors contemporanis.

4. L'ACARAMENT DE TRADUCCIONS CONTEMPORÀNIES DE CLÀSSICS MEDIEVALS: EDICIÓ INTERLINEAL MULTILINGÜE DEL *CURIAL E GÜELFA*

En l'actualitat, el grau de desenvolupament assolit per les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TICs) posa de manifest la importància d'investigar les possibilitats reals de la seua aplicació pel que fa a la millora de les condicions per a la transferència dels clàssics literaris, del pensament i de la ciència europeus de tots els temps. Una mostra real de les aplicacions de les noves tecnologies de la informació i la comunicació a l'acarament de textos és la possibilitat de crear edicions interlineals de les diverses edicions d'una obra concreta, o d'una obra i de les seues traduccions.

En paraules de Vicent Martines (2004: 307), «el contrast de les traduccions amb els originals constitueix una bona ocasió per a l'estudi de la recepció d'una

obra i, a partir d'ací, dels mecanismes que n'han guiat o determinat la creació». En aquest treball pretenem servir-nos de les diverses edicions en llengua catalana i de les traduccions castellanes i angleses del *Curial e Güelfa* per a crear una edició interlineal que facilite la comprensió del text original, la seua construcció i el seu sentit, i que, a més, analitze les característiques de cada traducció.

En l'edició interlineal³ que presentem a continuació hem utilitzat, entre les diverses traduccions castellanes existents i per qüestió de cronologia, la traducció realitzada per Pere Gimferrer i publicada en 1982, i la publicada per Júlia Butinyà en 2003, ja que tenen una coincidència més propera en el temps amb l'única traducció anglesa existent fins ara, la realitzada per Pamela Waley, publicada el 1982. Pel que fa a les edicions en llengua catalana, incloem la d'A. Rubió i Lluch (1901), R. Miquel i Planas (1932), i R. Aramon i Serra (1930-1933).

D'aquesta edició interlineal hem seleccionat i comentem breument dos exemples a fi de comprovar la utilitat d'acabar les diverses edicions d'un original i les seues traduccions.

Llegenda:

<RUB> Antoni Rubió i Lluch
<MIQ> Ramon Miquel i Planas
<ARA> Ramon Aramon i Serra

<GIM> Pere Gimferrer
<BUT> Júlia Butinyà
<WAL> Pamela Waley

a) *a manera de aquells qui cerquen pel en lou e nuu en lo jonch*

<RUB> La fama de les paraules obri les ales e ab yuarços cors ana al hostel del Duch de Bretanya, lo qual ab lo dit Sanglier e ab altres cauallers, *a manera de aquells qui cerquen pel en lou e nuu en lo jonch*, cercauen via com porien desfavorir Curial en manera que dells nos fes alguna menció;

<MIQ> La fama de les paraules obri les ales, e, ab yuarços cors, ana al hostel del Duch de Bretanya, lo qual, ab lo dit Sanglier e ab altres cauallers, *a manera de aquells qui cerquen pel en lou e nuu en lo jonch*, cercauen via com porien desfavorir Curial, en manera que dell nos fes alguna menció;

<ARA> La fama de les paraules obrí les ales e, ab yvarços cors, anà al hostel del duch de Bretanya, lo qual ab lo dit Sanglier e ab altres cavallers, *a manera de aquells qui cerquen pèl en l'ou e nuu en lo jonch*, cercaven via com porien desfavorir Curial, en manera que d'ells no-s fes alguna menció;

<GIM> La fama de las palabras abrió las alas, y, con raudo curso, fue a la casa del duque de Breña, el cual con el mentado jabalí y con otros caballeros, *a la manera de aquellos que buscan pelo en el huevo y nudo en el junco*, buscaban camino para poder desfavorecer a Curial de manera que de ellos no se hiciese ninguna menció;

<BUT> La fama de esas palabras extendió sus alas y llegó con raudo curso hasta la casa del duque de Breña, quien, junto con Jabalí y con otros caballeros, *como los que buscan pelos en los huevos y nudos en los juncos*, buscaban cómo poder hundir a Curial sin dejar rastro.

3. Aquesta edició interlineal s'ha realitzat mitjançant el programa *MetaConcor*, creat al si del Projecte Institucional de Recerca de la Universitat d'Alacant «IVITRA» pel Prof. Dr. Vicent Martines i l'empresa d'enginyeria informàtica i telecomunicacions Kiobus Ingenieros (Novelda-Alacant).

<WAL> Rumour of the words that had been exchanged spread its wings. And in a busybody made its way to the dwelling of the Duke of Brittany. He and the Boar and other knights were trying, *like those who make bricks without straw*, to find a way to discredit Curial while concealing their own hand in the affair.

Context: Curial es troba a París, on participa en els nombrosos tornejos i combats que allí se celebren. Allí, diversos cavallers, junt amb el Sanglier de Vilahir, critiquen Curial i les seues gestes (llibre segon del *Curial e Güelfa*).

Breu comentari: Miquel i Planas comenta, en les notes a la seua edició, que l'estructura seqüencial «cercar pel en l'ou i nuu en lo jonc» era usual en el moment de la publicació de la seua edició —i ho és encara en l'actualitat—. Aquesta unitat fa referència a aquells qui són en excés primmirats i exigents. El *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB)⁴ també recull aquesta unitat i la defineix com «trobar defectes en tot». Les dues traduccions castellanes presents en aquesta edició interlineal mostren que ambdós traductors han optat per traduir aquesta dita de manera molt semblant i quasi literal. El *Diccionario de la Real Academia Española* (DRAE)⁵ recull en la seua vint-i-dosena edició una variant d'aquesta dita molt semblant a la utilitzada en les traduccions castellanes «buscar el pelo al huevo». Pamela Waley, per la seua banda, opta per un refrany d'ús molt corrent en anglès: «to make bricks without straw»,⁶ el significat del qual és «intentar fer alguna cosa sense tenir el material o les coses necessàries», però que es pot aplicar a aquest context sense una pèrdua de sentit, és a dir, els cavallers volen criticar Curial sense tenir-ne motius o raons.

b) *qui guerra vol, no deu portar cimbre doliva*

<RUB> E si aço not plau, apella Mars en ta ajuda, lo qual es bataller, e lexa lamor, la pau e la concordia que son yo, que atals fets com son los quem apelles not porie profitar, car *qui guerra vol, no deu portar cimbre doliua*.

<MIQ> E, si aço not plau, apella Mars en ta ajuda, lo qual es bataller, e lesa lamor, la pau e la concordia, que son yo, que a tals fets com son los quem apelles not porie profitar. Car, *qui guerra vol, no deu portar timbre doliua*.»

<ARA> E si aço no't plau, apella Mars en ta ajuda, lo qual és bataller, e lexa l'amor, la pau e la concòrdia que són yo, que a tals fets com són los que:m apelles no't porie profitar, car *qui guerra vol, no deu portar cimbre d'oliva*.—

<GIM>Y si eso no te place, llama en tu ayuda a Marte, que es batallador, y deja el amor, la paz y la concordia que soy yo, que a tales hechos como son aquellos para los que me llamas no te podría aprovechar, pues *quien guerra quiere no debe llevar vara de olivo*.

4. En *Diccionari Català-Valencià-Balear* (Institut d'Estudis Catalans), s.v. «ou», «trobar pèls en els ous». <http://dcvb.iecat.net/default.asp>

5. En *Diccionario de la Real Academia Española*, s.v. «pelo», «buscar el pelo al huevo», [«fr. coloq. Andar buscando motivos ridículos para reñir y enfadarse»].

6. *Merriam Webster Online Dictionary*, s.v. «brick». <http://www.m-w.com/>

<BUT> Y si esto no te agrada, llama a Marte en tu ayuda, el cual es batallador, y olvídate del amor, la paz y la concordia, que me representan; porque no te podría servir para hechos como los que me propones, pues *quien busca pendencias no debe llevar una bandera blanca*.

<WAL> If this does not please you, then call on Mars to help you, who is a warrior, and let me go, who am love, peace and concord. I can be of no avail to you in deeds such as you summon me to do, for he *who wishes war should not bear an olive branch*.

Context: Aquest fragment pertany al parlament de Dione. Dione diu que ella no és cruel ni té desig de venjança, i es nega a ajudar a la Fortuna en les seues activitats (llibre tercer del *Curial e Güelfa*).

Breu comentari: en aquest exemple veiem com, entre les diverses edicions publicades fins al moment, hi ha una diferència de transcripció. A excepció de l'edició de Miquel i Planas, totes les edicions transcriuen «cimbres» i no «timbre». El DCVB⁷ incorpora una entrada referida únicament al *Curial* per a «cimbres», en la qual ens diu, literalment, «que apareix en *Curial*, ed. Rubió, pàg. 380, és segurament una mala lectura, per timbre». Així mateix, el DCVB⁸ defineix «timbre» com «insígnia que es posa sobre l'escut d'armes per distingir el grau de noblesa», que en aquest cas seria una insígnia d'olivera. En aquest context, Dione utilitza aquesta mena de sentència per a deixar-li clar a la Fortuna que no vol guerra, porta el signe de la pau. Les dues traduccions castellanes ens mostren, en les seues tries a l'hora de traduir aquesta frase, les tècniques que majoritàriament fan servir en la seua traducció. Pere Gimferrer fa una traducció centrípeta en la qual predomina la fidelitat, ha traduït la unitat de manera literal però totalment correcta i comprensible per al lector. D'altra banda, Júlia Butinyà realitza una traducció comunicativa o centrífuga amb una tendència majoritària cap a la modernització, i, en volta d'utilitzar l'olivera com a símbol de pau, opta per utilitzar un altre element de significat semblant dins un context de guerra, «la bandera blanca». Pamela Waley tradueix també de manera literal aquesta sentència a l'anglès. En la seua traducció, igual que en la traducció castellana de Pere Gimferrer, predomina la literalitat i la fidelitat al text original.

5. CONCLUSIÓ

Com ja hem dit, el traductor de textos antics i medievals ha de posar en contacte dues circumstàncies històriques i socials diferents allunyades en el temps —la del text original i la de la traducció— que condicionen el procés traductolò-

7. En *Diccionari català-valencià-balear* (Institut d'Estudis Catalans), s.v. «cimbres». <http://dcvb.iecat.net/default.asp>

8. En *Diccionari català-valencià-balear* (Institut d'Estudis Catalans), s.v. «timbre». <http://dcvb.iecat.net/default.asp>

gic i, al mateix temps, ha d'aconseguir que el lector actual capte el context en què es va escriure el text original i pugui comprendre el sentit complet del text. Per aquests motius, l'acarament de textos multilingües mitjançant la utilització de les noves tecnologies pot ser d'utilitat pel que fa a l'estudi de les obres literàries i a l'anàlisi dels criteris traductològics que els traductors de textos medievals utilitzen en el desenvolupament de la seua tasca. Aquesta mena d'estudis poliglotes contribueixen a difondre els nostres clàssics i les seues característiques, en aquest cas concretament, les del *Curial e Güelfa*, així com poden contribuir a tenir un coneixement més sòlid i fonamentat de la història i la literatura de la llengua catalana.

MARIA ÀNGELS FUSTER ORTUÑO
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCARAZ 1998: Enrique Alcaraz Varó, «Claves sintácticas de la estilística lingüística», *Sintaxis*, 1, 129-141.
- ALVAR 1999: Carlos Alvar, «El texto y sus traducciones: a propósito de la *Divina Comedia*», dins *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*, eds. Juan Paredes i Eva Muñoz Raya, Granada, Universidad de Granada, 135-152.
- ARAMON I SERRA 1930-1933: Ramon Aramon i Serra, *Curial e Güelfa*, Barcelona, Barcino.
- BUTINYÀ 2003: Júlia Butinyà, *Curial e Güelfa*, <http://www.ivitra.ua.es>
- DE NIJS 1996: Bob de Nijs, *Curial e Güelfa*, Amsterdam, Bert Bakker.
- FERRANDO 1980: Antoni Ferrando, *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, Universitat de València.
- FIDALGO 1999: Susana Fidalgo Monge, «La traducción de clásicos medievales: de la traducción filológica a las adaptaciones infantiles», *Livius*, 14, 49-61.
- FUSTER 2006a: M. Àngels Fuster Ortuño, «Recepció multilingüe de la literatura medieval catalana. Traduccions i edició interlineal poliglota del *Curial e Güelfa*», Universitat de Montpeller, 2n Colloqui Europeu d'Estudis Catalans, gener 2006 [en premsa].
- FUSTER 2006b: M. Àngels Fuster Ortuño, «La traducción de clásicos medievales: la novela caballeresca catalana *Curial e Güelfa*», Barcelona, Universitat de Barcelona, Congrés Internacional «Traducció i intercanvi cultural en l'època de la globalització» [en premsa].
- FUSTER 2006c: M. Àngels Fuster Ortuño, «Traducció, difusió i recepció poliglota dels clàssics de la literatura catalana. Les traduccions del *Curial e Güelfa* (edició interlineal multilingüe)», Deutscher Katalanistentag Universität, Tübingen, Tübingen, 23-25 de febrer de 2006 [en premsa].
- GIMFERRER 1982: Pere Gimferrer, *Curial e Güelfa*, Madrid, Alfaguara.
- HAUF 1983: Albert Hauf, «El lèxic d'Ausiàs March: Primer Assaig de valoració i llista provisional de mots i de freqüències», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, VI, *Miscel·lània Pere Bobigas* v. 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 121-124.
- MARTINES 1997: Vicent Martines, *El Tirant poliglota: estudi sobre el Tirant lo Blanch a partir de les seues traduccions espanyola, italiana i francesa dels segles XVI-XVIII*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes.

- MARTINES 2002: Vicent Martines, «Traducció i contacte de llengües», dins *Les claus del canvi lingüístic*, eds. M. Antonia Cano, Josep Martines, Vicent Martines i Joan J. Ponsoda, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Ajuntament de la Nucia, Caja de Ahorros del Mediterráneo, 447-498.
- MARTINES 2004: Vicent Martines, «Locucions verbals i intel·lecció de clàssics romànics medievals en les seues traduccions. Locucions i col·locacions multilingües», dins *Estudios de lingüística: El verbo*, eds. José Luis Cifuentes Honrubia i Carmen Marimón Llorca, Alacant, Universidad de Alicante, 289-313.
- MIQUEL I PLANAS 1932: Ramon Miquel i Planas, *Curial e Güelfa*, Barcelona, Biblioteca Catalana.
- PAR 1928: Anfós Par, *Curial e Güelfa: notes lingüístiques i d'estil*, Barcelona, Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura, 1, 1928.
- RIQUER 1999: Isabel de Riquer, «Interpretación de la indumentaria en las traducciones de las novelas de Chrétien de Troyes», dins *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*, eds. Juan Paredes i Eva Muñoz Raya, Granada, Universidad de Granada, 135-152.
- ROBLES I SABATER 2005: Ferran Robles i Sabater, *Bibliografia de la literatura catalana en versió alemanya – narrativa, poesia, teatre*, Aachen, Shaker.
- RUBIÓ I LLUCH 1901: Antoni Rubió i Lluch, *Curial e Güelfa*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
- RUBIO TOVAR 1999: Joaquín Rubio Tovar, «Consideraciones sobre la traducción de textos medievales», dins *Traducir la Edad Media. La traducción de la literatura románica medieval*, eds. Juan Paredes i Eva Muñoz Raya, Granada, Universidad de Granada, 43-62.
- WALEY 1982: Pamela Waley, *Curial e Güelfa*, Londres, George Allen & Unwin.